

بینش معنوی - ۳۶

نوشته

بنیامین آبراهاموف

ترجمه

حمیرا ارسنجانی

عشق الاهی در عرفان اسلامی

تعالیم غزالی و دقایق

نشر نگاه معاصر

عشق الاهی در عرفان اسلامی

تعالیم غزالی و دباغ

نوشته:

بنیامین آبراهاموف

ترجمه:

حمیرا ارسنجانی

ویراستار:

استاد مصطفی ملکیان

ناشر: نگاه معاصر (وابسته به مؤسسه‌ی پژوهشی نگاه معاصر) / دبیر مجموعه: مصطفی ملکیان / مدیر هنری: باسم الرسام / حروفچینی و صفحه‌آرایی: حروفچینی هُما (امید سیدکاظمی) / لیتوگرافی: نوید / چاپ و صحافی: فرنو / چاپ اول: ۱۳۸۸ / شمارگان: ۲۰۰۰ نسخه / قیمت: ۴۹۰۰ تومان

نشر نگاه معاصر

نشانی: مینی سیتی - شهرک محلاتی - فاز ۲ مخابرات - بلوک ۱۱ - واحد ۱۰

تلفن: ۰۹۱۲-۲۰۸۰۴۸۹

سرشناسه	آبراهاموف، بنیامین	Abrahamov, Benyamin
عنوان و نام پدیدآور	عشق الاهی در عرفان اسلامی: تعالیم غزالی و دباغ / بنیامین آبراهاموف؛ مترجم حمیرا ارسنجانی؛ ویراسته مصطفی ملکیان.	
مشخصات نشر	تهران: نگاه معاصر، ۱۳۸۸.	
مشخصات ظاهری	۲۴۰ ص.	
شابک	978-964-7763-92-9	
وضعیت فهرست‌نویسی	فیا.	
یادداشت	عنوان اصلی: Divine Love in Islamic Mysticism: The Teachings of al-Ghazali and al-Dabbāgh, 2003.	
موضوع	ابن دباغ، عبدالرحمن بن محمد، ۶۰۵-۶۹۵ ق.	
موضوع	غزالی، محمد بن محمد، ۴۵۰-۵۰۵ ق.	
موضوع	عشق (دین) - اسلام.	
شناسه افزوده	ارسنجانی، حمیرا، ۱۳۴۳ - ، مترجم.	
شناسه افزوده	ملکیان، مصطفی، ۱۳۳۵ - ، ویراستار.	
رده‌بندی کنگره	الف ۱۳۸۸ ع ۵ / ۹ / ۲۵۰ BP	
رده‌بندی دیویی	۲۹۷ / ۶۳۲	
شماره کتابشناسی ملی	۱۸۲۳۴۱۱	

فهرست مطالب

۷	□ یادداشت مترجم
۹	□ پیشگفتار
۱۱	۱. مقدمه
۱۱	۱. عشق در فلسفه یونان
۱۶	۲. عشق در یهودیت
۲۱	۳. عشق در مسیحیت
۲۶	۴. عشق در اسلام
۲۶	a. قرآن و حدیث
۲۷	b. کلام
۲۹	c. فلسفه
۳۸	d. عرفان
۵۷	۲. نظریه غزالی درباره عشق الاهی در کتاب المحبّه
۵۷	۱. مقدمه
۵۸	۲. تعریف، مبادی و اسباب عشق
۶۷	۳. اسباب عشق به خداوند
۷۵	۴. روش عشق ورزی به خداوند
۹۶	۵. علائم عشق
۱۰۱	۶. عشق خداوند به انسان
۱۰۳	۷. خلاصه

۳. نظریه دَبَاغ درباره عشق الاهی

۱. تعریف عشق
 ۲. جنبه بشری در عشق به خداوند
 ۳. جنبه افاضه در عشق به خداوند
 ۴. کمال، جمال، و لذت
 ۵. قرابت در حکم یکی از اسباب عشق
 ۶. طبقه بندی عشق
 ۷. انواع عاشقان
 ۸. مقامات و احوال عشاق
 ۹. روابط میان احوال
 ۱۰. خلاصه
-
- پی نوشت ها
 - ارجاعات و کتبه نوشت ها
 - پیوست: روش برتر غزالی برای شناخت خداوند
 - کتابنامه

یادداشت مترجم

عشق از جمله پدیده‌هایی است که از آغاز با وجود بشری عجین بوده و همواره نظر متفکران، اعم از عالمان، فیلسوفان، عارفان و الاهدانان را به خود جلب کرده است. اینان کوشیده‌اند تا این وضعیت خاص وجودی انسان را به نحوی تعریف، تبیین و گاه تجربه کنند؛ به گفته اریک فروم^۱: "هر نظریه‌ای درباره عشق باید با نظریه‌ای در باب هستی انسان آغاز شود"، و "عشق یگانه پاسخ کافی و عاقلانه به مسئله هستی انسان است".

در این راستا، عشق الاهی نیز به عنوان موضوعی جذاب و قابل تأمل برای عارفان و پیروان ادیان مطرح بوده و حصول آن، به منزله یک موهبت، آرمان غایی آنان بوده است.

علی‌رغم اینکه در قرآن و کتاب مقدس اشارات متعددی به موضوع عشق الاهی وجود دارد اما این کتاب‌ها آن را مستقیماً مورد بحث قرار نداده‌اند. گویی، واژگان توان بیان عمق و پیچیدگی این تجربه را ندارند، تجربه‌ای زیبا و وصف‌ناپذیر که در طی آن آدمی حضور خداوند را در هستی می‌یابد و جمال آن را ادراک و مشاهده می‌کند؛ و شاید به همین سبب است که بسیاری از صوفیه نیز که در واقع "عشق" را پیر خود در سلوک الی‌الله می‌دانند در ارائه تعریف جامعی از عشق توفیق چندانی نیافته‌اند.

این کتاب به بررسی و تحلیل دیدگاه‌های دو محقق اسلامی، غزالی (د ۵۰۵ ق / ۱۱۱۱ م) و دُبَاغ (د ۶۹۶ ق / ۱۲۹۶ م)، که به نظر مؤلف صاحب نظریات کاملی در باب عشق الاهی (تعریف، اسباب، علائم، و انواع عشق) بوده‌اند پرداخته

۱. Erich Fromm (۱۹۸۰-۱۹۰۰) دانشمند و روانشناس آلمانی.

است. مؤلف خاستگاه‌های این نظریات را در آراء فلاسفه یونان باستان از جمله: افلاطون و بویژه اسطوره مشهور او در رساله مهمانی، ارسطو و فلوپین می‌داند و سپس آن را در منابع یهودی و مسیحی دنبال می‌کند، و پس از پی‌گیری بحث در حوزه قرآن و حدیث، فلسفه، کلام و عرفان اسلامی (بویژه نظریات عشق در «رساله عشق» اخوان‌الصفا و ابن‌سینا)، نظریات غزالی و دتباغ را به تفصیل می‌کاود. وی نظریه غزالی را در باب عشق الاهی، عمدتاً متأثر از افلاطون و ابن‌سینا دانسته و رد پای نظریه دتباغ را که خود متأثر از اندیشه‌های غزالی است در آراء نوافلاطونی می‌یابد. اما آنچه در این کتاب جلب توجه می‌کند آن است که هیچ ذکری از احمد غزالی (د. ۵۲۰ق) و کتاب سوانح او که مجموعه‌ای دلنشین و اولین اثر صوفیانه مستقل در باب عشق به زبان فارسی است نیامده است، شاهکاری ادبی که به نثر با زبانی شاعرانه در سال ۵۰۸ق تصنیف شده و صوفیان قرون بعد نیز بر آن شروحن نوشته‌اند.

مؤلف این اثر: بنیامین آبراهامف، در رشته علوم سیاسی و عربی تحصیل کرده و Ph.D. را در سال ۱۹۸۲ دریافت کرده است. پژوهش‌های او در زمینه الاهیات، عرفان و کلام اسلامی، و متکلمان مسلمان شامل چندین کتاب و نیز مقالات متعددی در مجله‌های *JRAS*, *Der Islam*, *Abr Nahrain*, *Studia Islamica* و دیگر مجلات علمی است که ترجمه یکی از این مقالات در ضمیمه این کتاب آمده است. در نگارش این ترجمه سعی شده است با مراجعه به اصل منابعی که مؤلف مطالب خود را به آنها ارجاع داده است معادل صحیح واژه‌ها و جملات جایگزین گردد، ضمن اینکه در بیان نظرات مؤلف و امانتداری در ترجمه نیز دقت لازم به عمل آید.

در خاتمه، بر خود لازم می‌دانم که از تمام کسانی که مرا در این راه یاری کردند تشکر کنم، همچنین از استاد یگانه جناب آقای دکتر سیدفتح‌الله مجتبابی که همواره از رهنمودهای ارزشمندشان بهره برده‌ام کمال امتنان را دارم. و اما، استاد فرزانه جناب آقای مصطفی ملکیان که خالصانه، با دقت و دلسوزی تمام این متن را ملاحظه و اصلاح نمودند، از ایشان نهایت سپاس و قدردانی را دارم، زحمات بی‌دریغشان را صمیمانه ارج می‌نهم، که از محضرشان بسیار آموختم و خداوند را از این بابت شاکرم.

پیشگفتار

در یکی از نخستین آثار درباره عشق در مکتوبات عربی، نویسنده، ابوالحسن علی بن محمد الدیلمی (شکوفایی در اواخر سده چهارم / دهم) می‌گوید: «عشق مشهورترین و عالی‌ترین وضعیت در میان انسان‌هاست - اعم از خواص یا عوام، جاهل یا عالم... دیلمی اولین بخش این حقیقت فراگیر را بیان می‌کند که عشق در همه اشکالش، نقش مهمی در جامعه ایفا می‌کند که فقط غریزه حیات بر آن سبقت می‌گیرد. از عشق در حوزه‌های مختلف پژوهشی بحث شده است، مانند روانشناسی، اخلاق، الاهیات، فلسفه، دین و طب. بسیاری از این مباحث با مؤلفه‌های میان‌رشته‌ای سر و کار داشته‌اند و همانگونه که خواهیم دید، روابطی میان دو قسم اصلی عشق، یعنی عشق الاهی و زمینی، وجود دارد.

بیشتر صوفیان عشق الاهی را به مثابه یکی از مقامات مهم‌شان یا مهمترین مقام تلقی می‌کنند. با وجود این، تا جاییکه می‌دانیم، نظریات تمام‌عیاری درباره عشق قدسی در دوره‌های اولیه عرفان اسلامی ابداع نشده‌اند، و این دوره با اظهاراتی که وجوه متفاوتی از موضوع را بیان می‌کند مشخص می‌گردد. در تصوف، از سده چهارم / دهم، نظریاتی درباره عشق الاهی پدیدار می‌گردد. به رغم نقش مهمی که عشق در عمل و فهم تصوف ایفا می‌کند، پژوهش‌ها درباره این موضوع همچنان بسیار ناچیزند صرف‌نظر از اثر کافی و وافی Bell^۱، به نام: *Love Theory in Later Hanbalite Islam*، که می‌تواند به هر محقق که

۱. Joseph N. Bell استاد عربی در دانشگاه برکن، اثر دیگر وی در باب عشق ترجمه کتاب عطف دیلمی در اثری به نام *Al-Daylami's Treatise on Mystical Love* است.

مشغول تحقیق در عشق الاهی در اسلام است کمک کند، و برخی از مقالاتی که درباره رساله ابن سینا در باب عشق بحث می کنند، هیچ اثر دیگری در خصوص نظریات خاص درباره عشق وجود ندارد.

هدف از نوشته موجود بررسی دو نظریه صوفیانه درباره عشق الاهی: نظریه ابوحامد محمد بن محمد الغزالی (م. ۵۰۵ / ۱۱۱۱) و نظریه ابوزید عبدالرحمان بن محمد الانصاری مشهور به الدبّاغ (م. ۶۹۶ / ۱۲۹۶) است. من به این جهت این دو عالم را برگزیدم که هر دوی آنها، برخلاف عالمان مسلمان متقدم، نظریات تمام عیاری درباره عشق الاهی ارائه می کنند و نیز، با وجود تأثیر شگرفی که غزالی بر دبّاغ داشته است، دبّاغ در برخی ویژگی های اساسی نظریه صوفیانه اش در باب عشق الاهی با او متفاوت است.

مقدمه ای که موضوع را در فلسفه یونان، یهودیت، مسیحیت و اسلام ارائه می کند بر بحث درباره غزالی و دبّاغ مقدم شده است. در اسلام، عشق قدسی آنگونه که در قرآن، حدیث، کلام، فلسفه و عرفان آمده است، پس از آن و مضافاً با عمق بیشتری بررسی شده است. امیدوارم که این مقدمه پیش زمینه کافی ارائه کند تا خوانندگان، حتی غیر متخصصان در عرفان اسلامی، را قادر سازد تا نظریات دو اندیشمند ما را دریابند.